

Anii comunismului târziu. O încercare de sinteză

■ STELIAN TĂNASE

[University of Bucharest]

Abstract

This article analyses the final years of the communism in Romania. It draws on the premises of the Ceausescu's coming into power, his economical, social, and cultural policies as well as the main events during the period of his dictatorial ruling of Romania. The analysis concludes on the communist regime as mainly being a dictatorship exerted by one minority, by one enclosed elite, a military occupation regime that had been imposed by Soviet Union people during the year '40s, which reproduced itself in the '60s for one more generation – that all happening on the background of the Cold War and polarization in blocks of countries. As soon as these very conditions have disappeared the communist regime fell down.

Keywords

Romanian totalitarian communist regime; cold war; communist leadership; Ceaușescu; Stalinist regime; Romanian Communist Party; mass physical terror; collapse of communism in Romania

Industrializare și totalitarism

Pe plan intern, liderii PCR au cea mai reacționară, retrogradă, atitudine față de societate. Pe plan extern, Ceaușescu și clanul lui – în continuarea politicii de emancipare de tutela PCUS, lansată de Gheorghiu Dej, pentru a preveni destalinizarea regimului – ia anumite distanțe față de Moscova. Câteva gesturi politice (neruperea relațiilor cu Israelul după războiul de șase zile din Orient 1967, recunoașterea RFG, poziția neutră în conflictul dintre URSS și China, neparticiparea la intervenția din august 1968 Cehoslovacia etc.) i-au asigurat o susținere internațională. Bucureștiul este vizitat de lideri occidentali de anvergura internațională, Charles de Gaulle, Willy Brandt, Helmuth Smith, Valery Giscard d'Estaing, regele Juan Carlos, Giulio Andreotti, Margaret Thatcher, Richard Nixon și Richard Ford. Ceaușescu este primit în vizite oficiale la Londra, Paris, Bonn, Washington, unde trei președinți îl primesc, la Casa alba, Richard Nixon, Gerald Ford, Jimmy Carter în 1973, 1975, 1978. Ceaușescu joacă timp de doua decenii, între 1965 și 1985, rolul unui intermediar. Contribuie la stabilirea contactelor dintre Egipt și Israel la sfârșitul anilor 70, încheiate cu acordurile de la Camp David. Este singura țară comunistă care are concomitent legături bune cu Moscova și Beijing. Face

legătura între SUA și China, proces care va duce la întâlnirea dintre Nixon și Mao, dar face legătura și între Vietnam și SUA, care vor negocia apoi la Paris, pacea. Occidentul ține cont de acest rol de placă turnantă al Bucureștiului și se folosește de serviciile lui Ceaușescu. Evident face și el contra servicii la schimb. Cel mai substanțial este că îl tratează ca pe egalul lor, un lider modern, neconformist, care sfida Moscova, ignorând cu bună știință dictatura dură pe care o exercita în politica internă. Occidentul a tolerat comportamentul dictatorial, represiv, fiind preocupat exclusiv de relațiile dintre București și Moscova și mai puțin de metodele dictatoriale de conducere ale lui Ceaușescu, sau de naționalismul tot mai apăsător al regimului său. Ceaușescu a dirijat în anii 70-80 cel mai stalinist regim din „blocul sovietic”. Intimidarea, controlul, presiunea, represiunea au fost mai intense decât în orice altă țară din „țările lagărului socialist”. Dacă celelalte regimuri comuniste europene au încercat o modernizare, Ceaușescu preferă din rațiuni de putere personală să aplice preceptele staliniste, așa cum fuseseră ele formulate la începutul anilor 30. El se lansează într-un proces de accelerare a industrializării de tip comunist care pretinde să ducă România între țările cele mai avansate. Inspirația sa este de ordin stalinist dar și maoist. Mao Dzedun în anii 50 lansase China într-o operație de anvergură „Marele Salt Înainte” care își propunea să lichideze în câțiva ani înapoierea țării. Eșecul a fost total, dar Ceaușescu, nu a reținut acest aspect, ci mai curând mobilizarea societății și cultul conducătorului. Vizita în 1971 în China și Coreea de nord l-au decis pe Ceaușescu să treacă la practici politice asemănătoare. Ceea ce îl interesa dincolo de atitudini și gesturi diplomatice de „punte de legătură” între blocuri, între acestea și țările lumii a treia, era puterea sa personală absolută. Prestigiul internațional dobândit în 22 august 1968, prin discursul său prin care critică invadarea Cehoslovaciei, Ceaușescu l-a folosit pentru a-și înlătura rivalii din biroului politic și pentru a domina și manipula o societate care spera reforme după timida liberalizare din anii 60. Ceaușescu devine „de neînlocuit”, purtătorul idealului național. Oricine ar fi atentat la puterea lui și a apropiaților lui, adesea rude, a fost considerat un trădător, un spion, un complice al Kremlinului sau al Occidentului, după caz, un „dușman al poporului”. „Ceaușescu și poporul” unul din sloganurile propagandei de partid, sublinia această legătură, identifica dictatorul cu poporul. În jurul lui, o mână de vasali, veghea ca voința să se împlinească, atenție să nu apară în zona puterii vreo amenințare pentru Ceaușescu – cel care le garanta privilegiile. Tot sistemul se baza pe o relație patron – client, era în ansamblu un sistem clientelar, corupt, ineficient, constituit din clanuri mafioate. Clanul Ceaușescu – Petrescu era cel mai important.

Înapoierea României, starea de sărăcie la care fusese adusă de ocupația sovietică și de practicile economice iraționale ale predecesorului său Gheorghiu Dej, care procedase ca în URSS naționalizând, distrugând proprietatea privată și conducând economia centralizat prin planuri cincinale – își propune Ceaușescu să o lichideze, în câțiva ani. Ceaușescu a constatat că decalajul economic dintre țările occidentale și România era mai mare decât în 1948, și chiar că acest decalaj crescuse și față de țările comuniste în același interval. În anii 70 constatăm accelerarea masivă a investițiilor în industrie, și creșterea fără precedent a autarhiei economiei românești. Regimul constituie o industrie care se ambiționează nerealist să producă totul pe teritoriul național, în iluzia de a reduce dependența de resurse, financiar, de piețele străine, la minim. A fost o iluzie cu grave consecințe. Se reedita după decenii mitul socialismului într-o singură țară, al cetății asediate care trebuie să fie suficient sieși, asta într-o lume care mergea în sensul invers, al deschiderii piețelor, al creării unor vaste rețele care să mărească eficiența, să micșoreze costurile și să asigure dezvoltarea. În 1971 România este primită în GATT, în 1972 în Banca Mondială. În 1975 primește pentru prima dată din partea SUA „clauza națiunii celei mai favorizate”. Sunt succese pe plan internațional

pe care Ceaușescu înțelege să le capitalizeze pe plan intern. Dictatura sa se radicalizează. Instituțiile se golesc de conținut; chiar și în formula moștenită de la Gheorghiu Dej i se par prea liberale, prea deschise. Ceaușescu duce o politică tot mai personală, pradă viziunilor sale stângiste, sectare, însușite în celulele Doftanei și Caransebeșului, odată cu Cursul scurt de marxist-leninism, pe manualul lui Stalin, singurul său orizont de cunoaștere.

Ceaușescu era omul puterii, exclusive, totale. Anii 70 sunt și anii consolidării cultului persoanei sale. El s-a identificat cu procesul industrializării târzii și forțate, pe tipar stalinist. El nu a respectat nici una din rigorile unei economii normale. A ignorat absența resurselor, a materiilor prime și a piețelor. A ignorat că forța de muncă calificată lipsea, că infrastructura era mult rămasă în urmă. Ceaușescu a construit această industrie fără o bază economică reală, pradă unor ambiții personale. Ceaușescu spera într-o iluzorie independență, care s-a dovedit fatală odată cu recesiunea economică declanșată de criza petrolului. Ceaușescu voia să joace un rol mai mare pe plan internațional și pentru asta se voia liderul unei țări mai mari, mai populată, mai puternică din punct de vedere economic. Populația a suportat sacrificiile cele mai grele, pentru a realiza această viziune utopică falimentară. În fond România venea după un război cu efecte dezastruoase, apoi o ocupație străină care a ruinat țara, și după o politică economică de tip stalinist, care a produs imense daune. A doua parte a anilor 60, a dat naștere la unele speranțe, ruinate prin tezele din iulie 1971 la întoarcerea lui Ceaușescu din China și Coreea de Nord, când decide să imite modelul practicat de Mao Dzedun și Kim Ir Sen. Ideea lui este să împrumute bani din Occident, pentru a finanța efortul de dezvoltare industrială, iar apoi să vândă mărfurile obținute cu noile tehnologii achiziționate din Occident, să își plătească astfel datoriile. Era o perioadă când se găseau credite ieftine, iar țările comuniste păreau buni platnici băncilor dornice să își plaseze capitalurile. Ceaușescu se îndatorează masiv, investește în industrii neperformante. Când se produce șocul petrolier, se găsește într-o situație fără ieșire. Pe de o parte, a cheltuit creditele cu proiectele sale megalomane, fără eficiența economică, pe de altă parte, mărfurile realizate de această industrie irațională, nu sunt vandabile. Soluția sa este să supună populația unor noi presiuni și sacrificii, în paralel cu accentuarea cultului persoanei și al familiei sale. Se ajunge la exacerbarea naționalismului, pentru a anihila orice critica și a mobiliza societatea care a început să își arate nemulțumirile. În 1977 un scriitor, Paul Goma, căruia i se alătură alte câteva zeci de persoane, se raliază Chartei 77 protestând împotriva stării de fapt a societății românești. În același an, 1977, la începutul lunii august se produce greva minerilor din Valea Jiului, un avertisment puternic dat regimului. Ceaușescu este obligat să stea de vorba cu greviștii, face multiple promisiuni, dar singurul răspuns real dat protestului, este dizlocarea minerilor, înțesarea Văii Jiului cu noi recruți aduși din alte regiuni, punerea sub supraveghere polițienească a întregii zone pentru a preveni alte proteste. Ceaușescu lansează și un program de reforme economice, intitulat Noul Mecanism Economic, rămas litera moartă. Urmează obișnuitele campanii de presă care nu sunt decât diversiuni de proporții menite să manipuleze încă odată populația, dându-i speranțe încă o dată că se va produce o îmbunătățire a nivelului de trai. Orice reformă înseamnă în esență diminuarea puterii personale a dictatorului, o limitare a rolului jucat de ideologi și activiștii de partid. Ceea ce contrazicea felul în care Ceaușescu înțelegea să își exercite puterea.

România rămâne, după 15 ani de când Ceaușescu era la putere, o țară înapoiată, după toate standardele. Populația rurală rămâne aproape jumătate din populația țării, productivitatea muncii este dintre cele mai mici din lume, invers cu mortalitatea infantile, printre cele mai mari – raport tipic pentru țările subdezvoltate. Speranța de viață este de asemenea printre cele mai scăzute din

Europa. România nu reușise să scape din fatalitatea înapoierii sale, deși în ciuda tuturor eforturilor, sacrificiilor, impuse populației, a planurilor, strategiilor și discursurilor lui Ceaușescu. Dimpotrivă distanța dintre performanțele economiei românești, dintre standardul de viață al românului mediu și cel din țările occidentale era mai mare decât în 1965, când el venise la putere. Tot la fel, distanța între performanțele regimului sau și a celorlalte țări ale blocului sovietic, în loc să scadă, creștea continuu. În fața acestui eșec Ceaușescu refuza să ajusteze strategiile sale falimentare.

Creșterea dictaturii și epuizarea soluțiilor

În 1979 se produce al doilea șoc petrolifer, iar aliatul care îi furniza petrol ieftin pentru industria petrochimică gigant pe care o ridicase în anii 70, șahul Iranului, pierde puterea. Pentru Ceaușescu, ar fi trebuit să fie ceasul adevărului. Măcar în planul economiei și al proiectelor sale industriale nerealiste. Planurile sale sunt ruinate. Datoria externă a țării a ajuns la 11 miliarde dolari, și noua industrie românească nu produce mărfuri vandabile pentru a înapoia banii. Modul în care folosisese Ceaușescu creditele a fost păgubitor. Economii periferice, mai vulnerabile la crize, mai dependente, mai sărace, au plătit cel mai greu șocul petrolifer. România s-a aflat printre aceste țări. Încă odată lipsa de realism a planurilor de dezvoltare ale regimului, aplicarea unor criterii ideologice în decizia de alocare a resurselor, dar mai ales lipsa unei baze reale în procesul de modernizare, (constituie numai de proprietatea privată și de piață) au dus țara la ruină. Încercarea lui Ceaușescu de a limita decalajele dintre economia înapoiată românească și economii dezvoltate era sortită eșecului, de la început. El ar fi putut să practice o economie de subzistență ca în alte țări comuniste, care făceau eforturi de a ajusta normele staliniste, de a introduce elemente de piață la periferia sistemului, pentru a supraviețui, și a amâna falimentul. Ceaușescu a ales strategia opusă. El a micșorat la minimum proprietatea privată, (2,5% în 1988), a interzis orice inițiativă care nu venea de la stat. Privea cu maximă suspiciune orice care ieșea din sfera controlului său strict. Pentru el experimentele reformatoare ale lui Kadar, ca și ale lui Hrușciiov mai devreme, sunt suspecte. Când se produce criza din Polonia în vara 1980, el credea că această criză se produsese nu din prea mult comunism ci din prea puțin. El face vinovate 1) tentativa de reformă introdusă de Gierek și 2) creditorii occidentali care îndatoraseră Polonia și o obligaseră pentru a-și recupera banii, credea el, să ia măsuri economice procapitaliste. Decizia lui Ceaușescu este de a se angaja fatal în plata integrală a datoriei externe în cel mai scurt timp. Îl determină la această măsură fantezistă, plină de consecințe dezastruoase, și protestele muncitorilor polonezi din vara 1980, și înființarea sindicatului independent Solidarnosc. Pentru el, o adevărată erezie, de neimaginat în România. Își ia măsuri care să îl protejeze. Prima este aceea de a plăti datoria externă, a doua este de a introduce măsuri masive de supraveghere a societății, de întărire a rolului partidului în viață, de fapt de întărire a controlului exercitat de poliția politică și aparatul de partid asupra societății. A treia, de mobilizare a societății prin mijloacele tipice ale propagandei. Presa dezvoltă un cult fără precedent al persoanei sale. Naționalismul cel mai radical însoțește această propagandă. Imaginea dictatorului este identificată cu „țara”, cu o istorie imaginară, eroică. Folosirea simbolurilor naționale rămâne exclusiv apanajul lui Ceaușescu. Se vede alăturat unei serii care începe cu Burebista, continuă cu Decebal cu Mircea cel Bătrân, apoi cu Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare și Alexandru Ioan Cuza. Sintagma „Epoca Ceaușescu” devine tot mai prezentă. Regimul se personalizează la extrem. Partidul Comunist, conducerea lui este susținută de

un clan în centrul căruia se afla cei doi, Nicolae și Elena Ceaușescu. Corupția, ineficiența, haosul sunt trăsăturile acestei perioade. Singurul lucru care mai ține în loc lucrurile este cultul lui Ceaușescu, utilizat pretutindeni, în toate ocaziile, ca un panaceu. În acest timp, economia continuă să se degradeze, sărăcia crește cu fiecare zi. Contraperformanțele societății românești încep să atragă atenția mediului diplomatic și de afaceri externe.

Șocul petrolifer, recesiunea mondială, dar mai ales tipul anacronic de economie practicat de regimul lui Ceaușescu, au demontat proiectul modernizării lansat la începutul anilor 70. După zece ani, este un eșec. Ceaușescu nu a tras concluziile corecte și nu a schimbat nimic în strategia sa. Ideea lui este că România nu suferă de prea mult comunism, ci prea puțin, și că trebuia să își radicalizeze atât discursul politic, cât și practicile. Modelul lui este asaltul dat de Stalin în 1929-33 pentru a construi societatea socialistă „într-o singură țară” Privea orice tentativă de a ieși din acest tipar ca o erezie. Ceaușescu este un *believer*, un fanatic, ale cărui învățături, singurele pe care le avea, proveneau din subterana comunistă din anii 30, însușite la Doftana. Caransebeș și Tg. Jiu. El are în cap un model pur de stalinism, cu liderul în centrul sistemului, autoritate supremă. Înțeles ca un zeu infailibil. Este în termenii lui Max Weber, o „societate de status” alcătuită din vasalități, în care liderul își exercită puterea în mod absolut. Un model de societate piramidală, primitivă, cazonă, așezat ierarhic de la cea mai înaltă funcție în stat, Ceaușescu, până la ultimul angajat, toți datorează supunere ncondiționată. Este un model economico – politico-social pre – și antimodern care devine principala cauză a eșecului economiei și a proiectului social comunist, a tentativei de modernizare încercată de comuniști, atât sub Gheorghiu Dej, cât și sub Nicolae Ceaușescu. Adevărul este că România, la aproape 40 de ani de la încheierea războiului, atinsese limitele dezvoltării extensive, bazată pe creștere cantitativă, pe apariția pe piața forței de muncă a unei noi generații de lucratori, folosită ca o masă de sclavi la obiectivele de interes al strategilor PCR. Odată atinsă această limită, soluția era trecerea la faza dezvoltării intensive. Aceasta cerea reforme economice și politice, descentralizare sistemului, o relaxare a controlului exercitat asupra societății, creșterea rolului experților, a elitelor profesionale, în dauna activiștilor și ideologilor de partid, introducerea unor elemente de piață și a proprietății private. Instituționalizarea regimului cerea aplicarea de norme raționale de criterii de selecție a cadrelor și în luarea deciziilor care primeau resursele. Toate acestea la un loc însemnau diminuarea puterii lui Ceaușescu și a anturajului său. Ceaușescu visa la mai multă putere chiar decât avea și nicidecum să își piardă din atribuții. Regimul său, la începutul anilor 80, când se produce dubla criza a șocului petrolifer și cea din Polonia, este pus în fața unei alegeri, dar ia drumul invers sensului istoriei, așa cum se arăta în Europa. Cere mai mult stalinism dogmatic, mai multă disciplină, trece la aplicarea unui model autarhic, începe să țină un discurs antioccidental tot mai vehement. Acest model amintește în multe privințe de „socialism într-o singură țară” practicat de Stalin, inspiratorul lui dintotdeauna. Pentru a nu își diminua puterea, Ceaușescu împinge dincolo de limite modelul dezvoltării intensive, accentuându-i baza voluntaristă, în care totul depindea exclusiv de voința sa. Astfel, țara e aruncată în haos odată cu începutul anilor 80. Turnanta este marcată de contestarea de către C-tin Pârvulescu a alegerii lui Ceaușescu din nou ca șef al partidului la Congresul XII-lea din 1979, de revoltele muncitorești din Polonia, sindicatul Solidarnosc, și introducerea legii marțiale, în decembrie 1981, de moartea lui Leonid Brejnev, în noiembrie 1982. Ceaușescu hotărăște în fața unui mediu politico-economic schimbat să treacă la plata datoriei externe a României, la acea dată de 13 miliarde dolari. Concomitent interzice luarea altor credite externe. El credea că asemenea credite îndatorau țara și atingeau suveranitatea națională. De fapt, îi restrângea deciziile pe care

intenționa să le ia și îl obliga să introducă anumite măsuri economice raționale care îi afectau puterea. Eficiența economică obligatorie pentru plata datoriilor externe însemna ajustări ale strategiilor sale nerealiste. Ceea ce el refuză. Speriat și de criza din Polonia, în 1982, decide plata datoriilor externe. Concomitent, se lansează în proiecte megalomane, pentru care țara nu avea suficiente resurse, Proiectul Canalului Dunăre – Marea Neagră și Centrul administrativ, o construcție faraonică, de prestigiu personal, Casa poporului, care trebuia să îi preamărească epoca. Faptul că nu existau resurse pentru realizarea acestor obiective nu pare să fi avut vreo importanță pentru Ceaușescu. Construcția Casei poporului începe în anul 1984, 25 iunie. Locul ales pentru reședința dictatorului este Dealul Spirii, așezat la Nord de Dîmbovița, care domina orașul. Este un loc de lungă tradiție bucureșteană. Aici se aflau multe edificii ale vechiului București. Este o zonă dens populată. Ideea de a construi aici un nou sediu pentru dictator și de a muta aici centrul administrativ al țării a apărut după cutremurul din 1977. Proiectele s-au succedat, până în 1984 când începe construcția propriu zisă. Construcția edificiu-lui și a întregii zone trebuie legată de îmbătrânirea dictatorului, de bolile lui care îl diminuează fizic. Fie că va dispărea fizic, fie ca va pierde puterea (la care dicta-torul începe să se gândească după martie 1985, când Gorbaciov devine numărul 1 la Moscova). Ceaușescu, tot mai grăbit, ca toți dictatorii, e obsedat de posteri-tatea sa. Ce va spune istoria despre el ? Construcțiile gigant sunt cea mai buna rețetă de a nu fi uitat. Tot ce face el în ultimii ani va fi focalizat de acest gând. Sunt mobilizate resurse uriașe de oameni, materiale și bani. Timpul este marele dușman al dictatorului. Alt dușman al lui Ceaușescu este trecutul. Ceaușescu este obsedat să lichideze ctitoriile altora. Are o gelozie puternică față de cei care în trecut au lăsat urma trecerii lor. Biserici, palate, case, străzi sunt neantizate de acest resentiment al dictatorului. Zelul său de a da o noua față Bucureștiului, îl face să ordone trecerea sub lama buldozerelor a mii de case, cartiere întregi, a multor biserici, monumente istorice, a altor clădiri publice. Este o răfuială a dic-tatorului cu memoria, cu orașul. Ar fi distrus tot orașul, să rămână numai ce s-a făcut după 1965 când a preluat el puterea! Unele biserici sunt demolate, altele sunt *translate*, adică ascunse privirii, în spatele unor blocuri. Cu scopul de a nu fi văzute, de a fi șterse din memoria oamenilor. Asta în paralel cu deșănțata propa-gandă naționalistă, de exaltare a istoriei românești. Ceaușescu însuși se reprezen-ta pe sine ca un continuator al tradițiilor, al istoriei, un urmaș al conducători-lor cei mai glorioși, de la Decebal, la Ștefan cel Mare și Mihai Viteazu. Cum se potrivește demolarea, distrugerea urmelor trecutului, cu exaltarea „trecutului eroic” al poporului roman cu marile spectacole „Cântarea României” cu voievozi etc., în care se prezenta drept continuator al marilor domnitori români. Toată politica lui Ceaușescu se baza din 1965 pe naționalism, pe exaltarea istoriei sale naționale. El a înlocuit – ca Tito, Mao, Kim Ir Sen – ideologia internaționalismul proletar (obedient față de Moscova) cu un naționalism fervent, cu rădăcini în extrema dreaptă românească interbelică. O manipulare politică a sentimentului național al românului cu scopul de a legitima regimul, un pretext pentru a mo-biliza populația în sprijinul regimului, agitând concomitent sperietoarea inter-venției Moscovei.

Mai multe cartiere au fost demolate complet sau parțial: Izvor, Labirint, (Th. Speranța) Călărași, Olteni, Dudești, Văcărești, etc. De la Piața Unirii până la Bariera Vergului (3,5 km lungime), 90% din imobile (locuințe, edificii publice) au fost demolate. În locul lor au fost construite blocuri tip Phenian și Beijing, în stilul construcțiilor staliniste. Casa Poporului crește și ocupă spațiul, domină orașul – ceea ce a vrut în paranoia sa dictatorul. Ceaușescu declină fizic și poli-tic. E o cursă contra cronometru. E izolat pe plan extern, cu o țară ruinată finan-ciar, cu o populație care îl detesta tot mai mult și care se teme de el. Ceaușescu

mai are un singur scop: să termine construcția Casei Poporului. Își imaginează că e revanșa lui în fața istoriei.¹

Voluntarismul lui Ceaușescu atinge apogeul. Rolul propagandei crește în această perioadă la dimensiuni fără precedent. Campaniile în sprijinul său, de preamărire a imaginii sale și a membrilor familiei sale, a performanțelor regimului sau nu încetează în anii 80, nici o zi. Televiziunea, radioul, presa scrisă, ședințele frecvente din întreprinderi, parăzile, mitingurile pe care aparatul de partid le organizează în capitalele de județ, cu diferite prilejuri, și ele foarte dese, nu se mai sfârșesc. Cu cât lucrurile merg mai prost, propaganda se intensifică. Ca și represiunea polițienească. (efectivitate). Rețele de informatori se extind până la limite fără precedent. Mașinile de scris trebuie înregistrate la miliție (decret 98/1984). Contactele cu străinii sunt restrânse la minimum, iar dacă se produc trebuie raportate Securității (decret 408/1985). Trupele speciale trec la exerciții de protejare a regimului, a dictatorului.

¹ **Cartiere distruse parțial sau total.** (Decretul 260/1985): 1. Cartierul Izvor, aici se găseau case de valoare istorică și arhitecturală. S-au demolat aici Spitalul Brâncovenesc, cazarma din Dealul Spirii, Teatrul de operă, arsenalul armatei, Arhivele Statului, Stadionul ANEF/Republicii, Spitalul de urgență și Stația de salvare. Au fost demolate 4 biserici din cele 12 biserici din cartier, altele 4 au fost translate. Doua 2 sinagogi au fost demolate. 2. Cartierul Cotroceni. Aici a fost demolat ansamblul mănăstiresc Cotroceni ridicat în sec. al XVII-lea de Șerban Vodă Cantacuzino. 3. Cartierul Crângași – Ciurel. A dispărut sub apele lacului de 100 ha care a apărut. A dispărut sub ape moara Ciurel, monument istoric, cimitirul Crângași, biserica Sf. Nicolae Crângași (vechime 1564), capela Izvorul Tămăduirii. 4. Cartierul Dudești – Văcărești. Au fost distruse multe case monument istorice sau de arhitectură. A fost demolat aici Institutul medico legal Mina Minovici, primul din lume. **Lăcașuri de cult demolate:** Mănăstirea Văcărești. Ctitorie a familiei Mavrocordat, sec. al XVIII-lea. Nicolae Mavrocordat, 1716-1724. Cea mai mare realizare a culturii românești din acel timp. Cea mai mare mănăstire din Sud-Estul Europei. Are școala, bibliotecă, tipografie. Demolarea începe în noiembrie 1985 și se termină în ianuarie 1987. Biserica Alba Postăvari atestată 1595. Dărâmată în 1984, duminică 18 martie, după 420 de ani de existență. A doua biserică din București după vechime (prima biserică lui Bucur). Biserica Izvorul Tămăduirii, atestată 1785. Dărâmată la 4-6 august 1984. Biserica Spirea Veche, zidită 1740-50. Dărâmată prin dinamitare în noaptea de 27 aprilie 1984. Biserica Sfântul Spiridon Vechi, sec. al XVII-lea. Demolată la 27 august 1987. Biserica Cotroceni, biserica domnească. A fost zidită între 1679 și 1682. Demolată în vara 1984. Aici s-a tipărit prima Biblie în limba română. Biserica Sf. Nicolae Crângași 1564/21 dărâmată în mai 1986. Biserica Bradu Staicu. 1740/ demolată 7-8 octombrie 1987. Biserica Olteni 1696/1987, monument brâncovenesc, pictura interioară de Gh. Tătărescu. A fost demolată vineri 12 iunie 1987. Biserica Sfânta Treime Dudești, 1804/demolată în noaptea de 9 octombrie 1987. Biserica Mănăstirii Pantelimon 1745/demolată în 1986, ctitorie a lui Grigore Vodă Ghica, pe insula lacului Pantelimon. Biserica Gherghiceanu. Demolată în 1984. Capela Sf. Mina, anexa a Institutului medico-legal. Biserica Sf. Nicolae Sârbi, 1692 / demolată în 1985. Biserica Sf. Nicolae Jitnița, atestată din 1590, demolată la 18-23 iulie 1986. Biserica Sf. Vineri Herasca, ctitorie Matei Basarab, 1641-45. Aici se păstra icoana făcătoare de minuni a Sf. Parascheva, pictată în 1748 la Viena, demolată la 19-20 iunie 1987. **Biserici translate:** Biserica Olari, 1758, demolată la data de 22.09.1982. Ansamblul Schitul Maicilor. Biserica 1726/1982. În 1982, clădirile din jur, unde funcționa Institutul Biblic sunt demolate, iar biserica a fost translată 245 m. Ansamblul Mihai Vodă. Cel mai vechi ansamblu mănăstiresc din București, 1595. Monument de artă feudală românească. Ctitorie a lui Mihai Viteazul. Biserica, înconjurată în anii 80 de Arhivele Statului, de Muzeul Arhivelor Statului. Au fost distruse cu buldozerele iar biserica a fost translată 289 m, clopotnița, 255 m, în primăvara 1985. Arhivele statului au fost demolate în ianuarie 1985, s-a folosit dinamita. Biserica Sfântu Ilie, Rahova. 1705, ctitorie brâncovenească, în vecinătatea Spitalului Brâncovenesc, avea picturi interioare de Gh. Tătărescu. Clădirile din jur sunt demolate în 1984. Tot atunci – 19 iunie 1984 – biserica este translată 49 m în spatele blocurilor. Ansamblul mănăstiresc Antim, 1713-5, ctitoria lui Antim Ivireanu, cărturar, mitropolit al Țării Românești. Centru de cultură, școală, tiparniță. Chiliile au fost demolate în 1985. Biserica Sf. Ioan Nou 1766 (în piața Unirii). Translată la 30 mai 1986. Biserica Sf. Gheorghe Capra (în Pantelimon), translată în septembrie 1985. **Biserici mutilate:** Ansamblul din Dealul Patriarhiei, Biserica Sfinții Apostoli, Biserica Sapienței, biserica Dobroteasa, Biserica Apostol, Biserica Bucur, Biserica Delea Nouă-Calist. **Sinagogi demolate:** Sinagoga Rezith Doadh (1920-1984) str. Antim nr.13, Sinagoga Aizic Ilie (1900-1984), str. Vânători nr. 13

Se iau măsuri în plus de supraveghere informațională. La naștere un aparat capabil să riposteze în cazul unei tentative de revoltă sau de lovitură de palat. Populația este supusă unei supravegheri atente. Se întărește rolul cenzurii, intelectualii sunt persecutați.

Vocile disidente se înmulțesc. Fenomenul a început odată cu mișcarea Paul Goma, în 1977. La începutul anilor 80, odată cu agravarea situației societății românești, tot mai mulți intelectuali iau poziții critice față de regim. Matematicianul Mihai Botez, istoricul Vlad Georgescu, arhitecta Mariana Celac, scriitorul Dorin Tudoran, inginerul Radu Filipescu, scriitorul Dan Petrescu, medicul Ionel Cana, preotul Gheorghe Calciu Dumitreasa, profesoara Doina Cornea ș. a. În 1979 a existat și o încercare de constituire a unui sindicat independent, anihilat de Securitate. Emigrarea ia proporții, unii preferă să treacă clandestin în Occident, prin Iugoslavia și Ungaria, alții preferă, plecați în misiuni oficiale sau în vizită la rude, să nu se întoarcă. Un alt fenomen este negoțul cu evrei și germani pe care regimul îl practică cu cinism. Între 1969 și 1989 pentru 213.242 emigranți germani, RFG a plătit cca. 1,3 miliarde de mărci.² România este tot mai izolată. Vizitele oaspeților de rang înalt, străini, la București, altă dată frecventată, se diminuează masiv, ca și invitațiile primite de Ceaușescu de a vizita marile capitale. Întreaga populație se alienează treptat de regim. Dacă e izolat pe plan extern, el se vede izolat și pe plan intern, unde manipulările naționaliste –comuniste, cultul dictatorului, au din ce în ce mai puțin succes. Standardul de viață scade vizibil din cauza cheltuielilor imense făcute de Ceaușescu pentru proiectele sale gigant. Țara duce lipsă cronică de bunuri de consum, de locuințe decente, de spitale și școli. Viața cotidiană se degradează rapid. În schimb economia s-a lansat într-un program de-a dreptul criminal – de înapoiere a datoriei externe, la care Ceaușescu s-a angajat, contrar oricăror norme economice. Populația este supusă la restricții uriașe, importurile de bunuri de consum practic încetează. În schimb, România vinde tot ce are un preț în terțe piețe. Penuria se generalizează, se reintroduc după 30 de ani, cartelele. Economia nu mai primește piese de schimb, din lipsă de resurse financiare pentru a le plăti. Șomajul în întreprinderii devine substanțial. Nu există contracte, nu există producție, utilajele neîntreținute se deteriorează cu repeziciune. Industria se prăbușește, iar Ceaușescu introduce un sistem de plată a salariilor, în directă legătură cu realizarea fantezistelor sale planuri. Salariații nu își mai primesc de la mijlocul anilor '80 salariile, pe baza acestui principiu. Adevărul este că finanțele statului sunt în faliment. Starea de nemulțumire a populației crește. Ceaușescu este tot mai izolat, în mijlocul unei realități care i-a scăpat de sub control. Mizeria cuprinde întreaga țară. Soluțiile regimului s-au epuizat.

Ultimii ani

Preluarea puterii, la 12 martie 1985, de către Mihail Gorbaciov, la Moscova, a însemnat o schimbare de proporții în situația regimului comunist din România pe plan internațional și pe plan intern. Până la acea dată Nicolae Ceaușescu în mai multe ocazii fusese un intermediar util între blocuri, în diferite zone ca în Orientul Apropiat, în cazul conflictului dintre Israel și statele arabe, între Israel și palestinieni, în Extremul Orient în anii 70, când a făcut legătura între China lui Mao Dzedun și administrația Nixon și la fel cu Vietnam. Bucureștiul a fost una din plăcile turnante ale politicii internaționale. Raporturile ambigue cu Kremlinul au servit acestui rol. Uneori Ceaușescu a avut inițiative independente de Moscova, ca în cazul criticării invadării Afganistanului, al participării la Jocurile Olimpice de la Los Angeles în 1984

² Zezi, *Beauftragter der Bundesregierung für Aussiedlerfragen*, sept. 1988, citat de Thomas Kunze (2000), *Nicolae Ceausescu. Eine Biographie*, Christoph Links Verlag, Berlin, pp. 374.

sau a inițiativelor sale de dezarmare. Având un caracter strict propagandistic, ele aveau menirea de a-i aduce sprijinul diplomatic, mediatic, financiar și tehnologic al Occidentului. Calcul care s-a dovedit corect între 1965-1985, cât URSS a fost condusa de Leonid Brejnev, de Iuri Andropov, și Constantin Cernenko. Ceaușescu a fost încurajat să fie „partenerul indisciplinat” din Tratatul de la Varșovia și CAER. El a refuzat să participe la mecanismele de integrare militară și economică al țărilor din blocul sovietic, refuzând „imixtiunea în treburile interne”. Firește, Occidentul a privit cu aprobare aceste atitudini. Pragmatismul a făcut ca asupra politicii sale interne, din ce în ce mai capturată de cultul personalității și naționalism extremist, și care înregistra un eșec economic de proporții, același Occident să păstreze tăcerea. Dar odată cu apariția lui Mihail Gorbaciov la vârful PCUS, această atitudine complezentă s-a schimbat radical. Moscova, era izolată pe plan internațional de diferite poziții pe care le susținea, ca montarea rachetelor SS 20 în centrul Europei, prezența în Afganistan, alimentarea unor războaie locale în Africa, America de Sud și Asia, cursa înarmărilor etc. La Kremlin, Gorbaciov și echipa sa, Eduard Sevardnadze și Alexandr Iakovlev, renunță la multe din aceste atitudini care răciseră relațiile cu SUA și Europa occidentală. URSS se afla într-o situație critică din punct de vedere economic și caută o relaxare a tensiunilor internaționale care să îi permită declanșarea unor reforme, *glasnost* și *perestroika*. Occidentul preferă să susțină această nouă atitudine. Rolul lui Ceaușescu scade simțitor. Numărul vizitelor lui în capitalele străine se reduce radical. Cel al vizitelor de grad înalt la București, de asemenea. Mass-media occidentală, favorabilă până la un punct, își schimbă tonul. Comparația nu se mai face între obositul și neostalinistul, coruptul Leonid Brejnev și mai tânărul Ceaușescu, „liderul unei țări mici care se opune curajos unui gigant amenințător”, dispus să declanșeze un război mondial, ci între Ceaușescu, care de 20 de ani se află la putere, neostalinistul, naționalistul, rigidul Ceaușescu și tânărul, dinamicul, reformatorul Gorbaciov. Ceaușescu își pierde toate atuările, iar Occidentul nu întârzie să își manifeste interesul. Ceaușescu este izolat pe plan internațional, suportul pentru atitudinile non-coformiste scade. Plata datoriei externe, la care se angajase din 1982, nu este menită să încurajeze legăturile economice, atâta vreme cât erau interzise alte credite și importurile de tehnologie, *know-how*, se reduc drastic. Criza gravă a economiei românești este remarcată și parteneriatul cu regimul de la București, cu economia sa necompetitivă, în declin rapid, nu mai prezenta interes, nu oferea nici un fel de garanții pentru eventuali parteneri. Ceaușescu se întoarce la practica barterului și trocului, în situația unei penurii cronice de monedă convertibilă. Izolarea sa diplomatică și politică este dublată de una economică și financiară.

În fond, practicile lui Leonid Brejnev și Nicolae Ceaușescu au fost foarte asemănătoare. Două regimuri neostaliniste, corupte, dogmatice, excesiv de centralizate. Emanciparea de Moscova a regimului de la București nu a fost continuată de schimbarea modelului economic, de reforme în plan politic și instituțional. Sub pretextul că orice inițiativă reformatoare ar atrage ripostă Kremlinului, și dându-se insistent exemplul Ungaria 1956, și Cehoslovaciei 1968, Ceaușescu a dus o politică internă extrem rigidă. Motivul neostalinismului practicat de regim nu a fost teama de o invazie sovietică, ci convingerile lui Ceaușescu, cultura sa politică, dorința sa de putere absolută. Orice reformă, descentralizare, introducerea unor mecanisme ale economiei de piață sau a unor forme de democrație internă în PCR, ar fi redus din puterea sa. Ori, el dorea opusul. În acest context, amenințarea Moscovei, nu era decât o diversiune, menită să țină populația sub ascultare. Acest fenomen s-a observat cu claritate după ce Mihail Gorbaciov a criticat regimul lui Leonid Brejnev și a început să facă schimbări. Catalogate drept capitulări în fața capitalismului, *glasnost* și *perestroika* au avut în Ceaușescu un adversar declarat. Se temea și de influența asupra populației care dorea din ce în ce mai mult schimbări, creșterea standardului de viață, libertăți civice. Dacă nu putea spera la reinstaurarea capitalismului, la

o economie de piață și la democrație de tip occidental, Gorbaciov și politica sa reformatoare apăreau ca orizonturi tangibile pentru o populație înfometată, asuprită și umilită. Era exact lucrul de care se temea cel mai tare Ceaușescu. Calculul său prevedea că URSS nu va renunța niciodată la regimurile comuniste din Estul și Centrul Europei, deci că regimurile comuniste sunt instalate pentru totdeauna în regiune, dar că – plecând de aici – liderii și practicile lor vor depinde de Kremlin și că marja de libertate a acestor regimuri satelit va fi decisă la Kremlin. Asta se întâmpla încă din anii 40 de la instalarea lor. Or, pentru Ceaușescu nu era deloc indiferent dacă el sau altcineva, un lider mai predispus la reforme, conduce la București. Moscova a preferat întotdeauna, când a produs schimbări în politica sa, să lucreze cu lideri care au urmat orientarea respectivă. Ceaușescu se aștepta să apară presiuni ca să facă schimbări în politica sa internă și externă. Și dacă ar fi refuzat să caute schimbarea sa cu altcineva de încredere, dispus să facă reforme. Mihail Gorbaciov, vine în vizită oficială în România între 25 și 27 mai 1987. Este ultima țară din blocul sovietic pe care o vizitează. În cadrul convorbirilor, Ceaușescu pretinde că România nu are nevoie de reformă, pentru că politica sa corespunde intereselor poporului român și pentru că a introdus reforme încă din anii 60. Gorbaciov îi spune lui Ceaușescu într-o discuție particulară „Dvs. țineți țara într-o stare de frică, după ce ați izolat-o de lume”³. Ceaușescu îi întoarce vizita în 1988, când Gorbaciov nici nu vine la aeroport să îl întâmpine. Tensiunile, în loc să se aplaneze, se accentuează. Paradoxul face ca vreme de 20 de ani Ceaușescu să ceară Moscovei să renunțe la „doctrina Brejnev” a „suveranității limitate”, iar când Moscova face acest lucru, declarând că fiecare țară comunistă trebuie să își urmeze drumul ei („doctrina Sinatra”), Ceaușescu se opune. Mai mult, în vara anului 1989, el va cere o intervenție militară în Polonia. În raport cu noua politică a Moscovei, în blocul sovietic se formează două tabere, cea a conservatorilor (Teodor Jivkov, Erick Honecker, Gustav Husak), și cea a reformatorilor (Janos Kadar și Wojcek Jaruselski). Ceaușescu aparține primului grup.

Protestul muncitorilor din Brașov, la 15 noiembrie 1987, zi în care regimul organizase „alegeri”, semnifică începutul sfârșitului pentru regimul Ceaușescu. În noaptea de 14 spre 15 noiembrie, 4000 de lucratori au încetat lucrul cerând plata integrală a salariile și condiții omenești de viață. Dialogul cu conducerea uzinei purtat în acea dimineață a eșuat. Înainte de prânz, câteva sute dintre greviști au plecat să demonstreze în fața sediului județean PCR. Pe drum li s-au alăturat alte mii de localnici. Protestul s-a radicalizat. Discuția cu autoritățile a fost un nou eșec. Unii dintre demonstrații au pătruns în sediul PCR și au devastat. S-a strigat: Jos Ceaușescu! Jos Comunismul! Portretele dictatorului au fost sfâșiate și înlăturate de pe ziduri. Scena era asemănătoare cu altele petrecute în 1953 la Berlin, 1956 la Poznan și Budapesta, în 1971, 1976, 1980, 1986, 1988 în Polonia, la Gdansk, Szczecin, Varsovia etc. Era o golire de conținut, sfârșitul mitului că „dictatura proletariatului”, cum se prezenta dictatura comunistă, era un regim susținut muncitori, de salariați în genere. Și dacă nu era asta, atunci ce era? *Regimul comunist a fost dictatura unei minorități, a unui grup de quislingi, e unei elite închise, instalată de tancurile unei armate străine, un regim de ocupație impus de sovietici în anii 40, care s-a reproduș în anii '60 pentru încă o generație – pe fondul războiului rece și al polarizării lumii postbelice în blocuri, fapt ce a dus la împărțirea lumii în sfere de influență.*

Acest regim anacronic, antimodern, primitiv, de natură criminală, ilegal, a supus societatea românească unui regim de exploatare fără precedent vreme de 45 de ani. Reacția autorităților a fost trimiterea de unități de securitate și de miliție să împrăștie cu violență mulțimea, apoi a trecut la arestări. A fost o repetiție cu decoruri și costume a ce se va întâmpla doi ani mai târziu. Dar în decembrie 1989, sortii vor fi alții. În 1987 Ceaușescu, după o anchetă în care cei arestați au fost grav

³ *Ibidem*, pp. 425.

brutalizați, a înscenat în grabă un proces celor mai activi protestatari, soldat cu 61 de persoane condamnate la diferite termene, între șase luni și trei ani. Alți 67 au fost trimiși în domiciliu forțat. Brașovul a fost înțesat de securiști și s-au luat măsuri masive de supraveghere și control. Orașul a fost practic, până în decembrie 1989, ținut sub stare de asediu.

Două luni mai târziu, în ianuarie 1988, propaganda oficială organizează celebrarea a 70 de ani pe care dictatorul îi împlinea. Triumfalismul campaniei este în contrast cu situația economică extrem de gravă. Orașele și satele României se aflau în întuneric din cauza unei penurii de energie fără precedent. Aprovizionarea cu alimente se face pe bază de cartele, dar alimentele nu se găsesc. Medicamentele, bunurile de larg consum lipsesc de asemenea. Benzina este restricționată, ca și circulația automobilelor. România se află în plină ficțiune, de vreme ce aparatul de partid nu face decât să proclame succesele regimului, prosperitatea de care se bucură locuitorii săi. Aparatul de propagandă care întreține ficțiunea este dublat de cel de Securitate. Supravegherea polițienească este din ce în ce mai manifestă. Regimul se susține exclusiv, după noiembrie 1987, prin frica pe care o inspiră. Securitatea a ajuns să aibă 38.682 salariați, cum arată Dennis Deletant, și să se bazeze pe cca. 450.000 de informatori. În aprilie 1988, Ceaușescu anunță planul de sistematizare rurală. Aproape toate satele românești, 12.000 din 14.000, trebuiau să dispară până la sfârșitul secolului, pentru a fi înlocuite de 550 „complexe agroindustriale”. Cu acest plan nebunesc se poate spune că Ceaușescu atinge apogeul naturii sale distructive. O întregă civilizație și tradiția ei trebuie să dispară. Zelul demolator al dictatorului nu mai are limite. Presa internațională reacționează extrem de negativ. Ceaușescu devine personajul negativ al politicii europene, de unde până în urmă cu câțiva ani era unul din eroii săi. Numeroase asociații, grupuri de intelectuali reacționează de asemenea negativ și inițiază multiple forme de protest, memorii, pichetează ambasadere românești, dau declarații în mass – media. Cancelariile, guvernele occidentale nu întârzie de asemenea să ia atitudine. Dar și în țările blocului apar proteste, în Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, chiar și în URSS apar proteste împotriva demolării satelor și a bisericilor. În septembrie 1988, 30.000 de persoane demonstrează la Budapesta împotriva politicii naționaliste a regimului de la București, a discriminării comunității maghiare, împotriva demolării satelor și bisericilor. Regele Mihai cere, tot în septembrie 1988, să se facă opoziție campaniei de demolări. Opinia publică europeană izolează complet regimul de la București. Și relațiile cu guvernele sunt din ce mai proaste ca reacție la ce se întâmplă în România. Și în politica externă, Ceaușescu iese din cadrele normale ale contextului european. În iunie 1988, el refuză să semneze forma finală a acordului asupra drepturilor omului semnat de toate celelalte 35 de state semnatare ale Conferinței pentru Securitate și Cooperare europeană de la Viena. În iulie 1988, clauza națiunii celei mai favorizate acordată de SUA în 1975 încetează. Ceaușescu preferă să nu o mai ceară, știind că îi va fi refuzată de Congres din cauza încălcării sistematice a drepturilor omului. Și într-un caz și în celălalt, Ceaușescu invocă „amestecul în treburile interne”. Imaginea lui Ceaușescu s-a deteriorat radical. Din noncoformistul anilor 60, din personajul de anvergură internațională al anilor 70, nu a mai rămas nimic. Acum este un fanatic ideologic, un conservator dogmatic și rigid, depășit de evenimente, un lider dispus să folosească violența, cum demonstrase la Brașov, ca și prin amplexarea supravegherii polițienești și teama pe care o inspira. Regimul este izolat pe plan extern și pe plan intern. Scăderea dramatică a standardului de viață în anii 80, penuria cronică de alimente și energie, demolarea satelor, a multor biserici, și cartiere întregi din marile orașe – mai ales Bucureștiul este ținta furiei distructive a dictatorului în ultimii săi ani – creează o situație revoluționară în România. Eșecul economic, nesiguranța și teama resimțite de populație constituie o vulnerabilitate maximă pentru un regim în agonie, gata să se prăbușească în fața unei crize, criză care de altfel nu întârzie să se declanșeze câteva luni mai târziu.

Prăbușirea

1989 este pentru regimul comunist anul prăbușirii. Societatea românească ajunsă la capătul puterilor. Semnele nemulțumirii, ale frustrării și ale protestului, apar pretutindeni. Regimul politic este izolat atât pe plan extern, cât și pe plan intern. Defecțiunile în propria tabără nu întârzie să apară. La 10 martie 1989, apare în *New York Times* „Scrisoarea celor șase”. Este o scrisoare deschisă adresată lui Nicolae Ceaușescu de șase veterani comuniști, Corneliu Mănescu, ex-ministru de externe, președinte al Adunării extraordinare ONU, în 1967, C-tin Părvulescu, fost șef al Partidului Comunist Român în 1944, Alexandru Bârlădeanu, ex-membru al Biroului politic în anii 60, ex-ministru, Gheorghe Apostol, fost șef al PMR în 1954-55, Silviu Brucan, ex-redactor șef adj la Scânteia, ex-ambasador al României la ONU și Washington, Grigore Răceanu, comunist ilegalist. Textul reproșează lui Ceaușescu, programul de sistematizare a satelor, penuria de alimente, eșecul economic, cultul personalității. Este o ripostă a vechii gărzi PCR care, începând cu mijlocul anilor 60, juca un rol secundar în deciziile politice, monopol al clanului Ceaușescu. Fundalul scrisorii îl constituie reformele introduse de Gorbaciov, *glasnost* și *perestroika*. Autorii sunt reținuți, anchetați, plasați în domiciliu obligatoriu, la periferia Bucureștiului. Datorită pozițiilor înalte deținute de semnatari, a legăturilor lor în trecut cu Moscova, semnalul trimis de veterani are ecou în presa internațională în care se reproduce documentul, dar și în multe cercuri politico-diplomatice atente la ce se întâmplă la București. Era evident ca poziția lui Ceaușescu se clătina. Chiar dacă semnatarii erau de mult scoși din viața politică activă, inițiativa celor șase marca o sciziune în blocul cadrelor de partid, puse să opteze între o linie naționalist-conservatoare, condusă de Ceaușescu, și una reformatoare, care amintea de reformele din URSS. Scindarea elitei guvernante este o premisă importantă a crizei revoluționare. Tinerile cadre ale PCR, aparatul, nu se revoltă, preferând, timorate, să aștepte la pândă evenimentele. Aparatul nu și-a propulsat lideri, nu a făcut oferte alternative, rămânând disciplinat în jurul binefăcătorului lor. Ceaușescu se vede contestat de veche gardă cominternistă, de cei care îl inițiaseră în stalinism, în subteranele anilor 30, în închisori și lăgăre. Era o răfuiala cu trecutul și mai puțin un conflict în prezent, care să scoată țara din criză.

Câteva zile mai târziu, poetul Mircea Dinescu face să apară în jurnalul francez *Liberation* un interviu, în care critică regimul și mai ales pe dictator. Și de data asta ecoul atitudinii poetului este mare. La București, liniștea cu care erau obișnuiți observatorii străini, ziariști sau diplomați este tulburată. Regimul se grăbește să ia măsuri punitivie, poetul își pierde postul de redactor la săptămânalul cultural „România literară”, este exclus din PCR și pus la domiciliu sub supraveghere. Andrei Pleșu, care se solidarizează cu el, este trimis în domiciliu obligatoriu în provincie, la Tescani. Alți scriitori se solidarizează cu cei pedepsiți, Geo Bogza, Alexandru Paleologu, Dan Haulică, Mihai Șora, Octavian Paler. Prompte, autoritățile interzic curajoșilor să mai publice. Dar vremea intimidărilor trecuse. Urmează în toamna 1989, altă scrisoare, semnată de 25 tineri intelectuali români, printre ei figurând Mariana Marin, Cristian Popescu, Andrei Cornea, Călin Anastasiu, Bogdan Ghiu, Dan Arsenie, Stelian Tănase, Ioan Buduca, Anca Vasiliu, Magda Cârneci ș.a., care protestează împotriva cenzurii și a tratamentului la care sunt supuși. Mediile intelectuale păreau determinate să nu mai rămână pasive, așa cum făcuseră în cazul protestelor minerilor din Valea Jiului, 1977, sau a celor de la Brașov, zece ani mai târziu. O serie de alți intelectuali, continuă să critice regimul. Printre ei, Mariana Celac, Dan Petrescu, Doina Cornea, Gabriel Andreescu, Radu Filipescu. În ianuarie 1989, un grup de jurnaliști și tipografi – printre ei Petre Mihai Băcanu, Mihai Creangă Anton Uncu, sunt arestați pentru că au organizat un grup cu scopul de a tipări clandestin un ziar. Mai multe incidente arată ca situația era departe de a fi

calmă. Au apărut pe zidurile diferitelor orașe manifeste anti-Ceaușescu, anti-comunism. Altele cereau trecerea la acțiune și demisia lui Ceaușescu. Au fost risipite manifeste în diferite zone aglomerate din marile orașe, fără ca Securitatea să dea de urma făptașilor. O explozie a incendiat statuia lui Lenin din București. Erau semne că apatia tradițională a societății românești era un capitol încheiat și ca nemulțumirea se manifestă în mediile sociale cele mai diferite. În întreprinderi, în armată, în mediile culturale și în cele profesionale. Situația devenea din ce în ce mai critică pentru un regim, izolat în vechile sale metode care acum se dovedeau incapabile să mai mobilizeze populația. În întreprinderi se semnaleză numeroase încetări ale lucrului. Modul de plată, care nu mai garanta salariul minim și lega totul de un plan iluzoriu, nemulțumea toată lumea. Sub diferite pretexte – care trădau de fapt falimentul – salariile se plăteau numai în parte. Eșecul economic al regimului era o realitate care nu mai putea fi ascunsă. Frigul din locuințe, efect al crizei de energie, lipsa celor mai elementare produse, de la carne, ouă, unt, pâine, la benzina, cărbune, lemne, erau dublate de o atmosferă de teamă indusă de presiunea ideologică, de campania pro regim din mass-media, de prezența patrulelor mixte pe străzi, cu milițieni și militari. Toate acestea făceau ca România să arate ca o țară ocupată. Era un indicator că România se găsea la sfârșitul unui ciclu istoric. Era vizibil că domnia sfârșea, că regimul nu mai avea resurse, că se afla în agonie și părțile se pregăteau de confruntarea finală. La 4 februarie 1989 în Belgia, la Bruxelles, se anunța că 1 000 de sate au adoptat 1 000 de sate din România amenințate să fie distruse. Două săptămâni mai târziu, în Franța alte 2100 localități se înfrățesc cu tot atâtea sate românești. Consiliul European adoptă o rezoluție care condamnă „programul de sistematizare a satelor „impus de Ceaușescu. Că situația este dramatică se vede din faptul că în 1988, 20 000 de români (etnici români și maghiari) trec granița clandestin în Ungaria. În anul 1989 exodul se amplifică. Autoritățile întăresc măsurile de pază fără să reușească să oprească exodul.⁴

La 12 aprilie 1989, Ceaușescu anunța – ca pe un mare triumf – că a reușit plata datoriei externe. Prețul acestei aventuri economice a fost ruina țării. Sărăcirea ei cu efecte ireperabile pentru decenii. Drama consta în aceea că poporul român a făcut uriașe eforturi, ca să returneze creditele cerute de Ceaușescu, fără să aibă vreun folos. Creditele au fost folosite pentru proiectele megalomane ale dictatorului și nu pentru îmbunătățirea performanței economice pentru modernizarea infrastructurii, pentru creșterea standardului de viață. Românii sunt mai săraci în 1989, când s-a terminat returnarea datoriei externe, de 11 miliarde de dolari, decât în anii 70, când au fost contractate, iar țara este în faliment, ruinată de aberația ideii lui Ceaușescu că fără datorii va fi mai liber în atitudinile sale. În plus, populația nu a fost niciodată consultată cu privire la oportunitatea acestor împrumuturi și a destinației lor. În aprilie, într-un exercițiu de mistificare, au loc mari ceremonii, o campanie de presă orchestrată de secția propagandă CC al PCR – care exalta „victoria“ ca pe instaurarea deplinei suveranități. O lege interzice să se facă alte împrumuturi externe. Plata datoriei externe era o garanție a independenței țării, după Ceaușescu. Dictatorul nu întârzie să se lanseze în atacuri împotriva Occidentului. *Perestroika* și *glasnost*-ul lui Gorbaciov sunt atacate, tratate ca niște capitulări în fața capitalismului. Ceaușescu crede că astfel se poate sustrage unei istorii care devine tot mai presantă. La 19-20 aprilie are loc o sesiune a Marii Adunări Naționale – un ritual de preamărire a dictatorului și clarviziunii sale, care dusesse țara la un asemenea succes. De fapt, țara era complet ruinată. Populația aștepta ca după plata datoriilor să

4 Chiar membrii comisiei pentru elaborarea raportului asupra comunismului nu au avut acces la date cu privire la numărul celor care au încercat să treacă granița clandestin și au fost împușcați mortal, răniți, sau capturați, maltratați, judecați și condamnați. Această statistică – pentru anii 1948-1989 – este relevantă pentru natura criminală a regimului.

se ia măsuri de relaxare, ca penuria de alimente și de energie să fie rezolvată, ca în întreprinderi atmosfera se îmbunătățească și ca salariile să ajungă din nou întregi. Ceaușescu continuă austeritatea preferând să aloce resursele ultimului său proiect, Casa poporului. Nimic din standardul de viață al populației nu se schimbă.

România izolată pare, prin voința lui Ceaușescu, mereu determinat să își apere puterea absolută, ieșită din realitate.

În URSS, la 26 martie, au loc alegeri libere pentru prima dată după 1917. Dar România lui Ceaușescu rămâne o citadelă a stalinismului. La Varșovia, în aprilie se semnează acordul de la masa rotundă dintre Solidarnosc și reprezentanții puterii. Situație de neimaginat la București, unde dictatorul se răfuieste cu semnatarii „Scrisorii celor șase” și le interzice intelectualilor care au îndrăznit să îl conteste dreptul de a publica. 4 iunie este o zi critică pentru Ceaușescu. Două evenimente de sens contrar se produc. În Polonia au loc alegeri parțial libere, primele în blocul sovietic din anii '40. Ele sunt câștigate categoric de opoziție. În aceeași zi, la Beijing autoritățile înăbușă prin violență protestul în favoarea democrației din piața Tien An Men. Ceaușescu, care a început să se teamă, observă, compară. În decembrie 1989, când va fi înfruntat el însuși de protestele de la Timișoara, și apoi la București, Cluj, Sibiu, Brașov, vă aplică soluția chineză. La 16 iunie este reînhumat la Budapesta Imre Nagy și camarazii lui, în prezența a 250.000 de persoane. Era un semn pentru București că istoria se întoarce. La 7-8 iulie la București are loc reuniunea la vârf a Pactului de la Varșovia. Gorbaciov și gazda lui, Ceaușescu, se ceartă fără menajamente.⁵ Ceaușescu aparține taberei conservatorilor din blocul sovietic, alături de Erich Honecker, Todor Jivkov și Gustav Husak). Pozițiile sunt ireconciliabile. Ceaușescu respinge orice schimbare. El nu vrea să renunțe la ceea ce s-a numit „rolul conducător al partidului”, la supremația sa personală, pe care Gorbaciov și reformatorii, le vedeau ca principalele cauze ale eșecului. În iulie, George Bush face o vizită oficială, în Ungaria și Polonia, țările cele mai deschise la schimbare din blocul sovietic pentru a le încuraja. Bush a refuzat să vină în România. În calitate de vicepreședinte SUA, în 1983, Bush a fost ultimul demnitar american de rang înalt care a fost la București. Vremurile când liderii occidentali poposeau frecvent în România, la invitația lui Ceaușescu, erau demult trecute. Ceaușescu devenise din 1985 nefrecventabil. Situația arată parcursul lui, din anii 60, când era văzut ca un lider tânăr, reformator, dinamic, care avea curaj să sfideze URSS, până la imaginea unui bătrân fanatic, considerat „nebun”, „marele bolnav al Europei” de la sfârșitul anilor 80. În luna august, când în Polonia se pregătește primul guvern necomunist din istoria postbelică a Europei de Est, Ceaușescu cere intervenția militară a Pactului de la Varșovia, deși cariera sa internațională începuse de când a criticat în august 1968 lichidarea „primăverii de la Praga” la ordinul Moscovei. Dar pozițiile nonconformiste în raport cu URSS ale lui Ceaușescu de-a lungul timpului s-au datorat, de fapt, temerii că orice schimbare în blocul sovietic, ar fi dus inevitabil și la înlocuirea sa și a clanului său. Regimul comunist de la București degenerase ireversibil. Poziția lui Ceaușescu înseamnă refuzul oricărei schimbări, a oricărei reforme. Adevărata natură a regimului, neostalinist, reacționar, incapabil de a se adapta, iese încă o dată la suprafață.

Toamna anului 1989 aduce extincția regimurilor comuniste. La 12 septembrie se instalează la Varșovia primul guvern necomunist de după cel de-al doilea război mondial. La 18 octombrie, la o săptămână după vizita lui Gorbaciov și cerebrarea a 40 de ani de la înființarea statului est-german, Erich Honecker este silit să demisioneze. La 9 noiembrie, zidul de la Berlin, simbolul împărțirii Europei, este deschis. Todor Jivkov, din 1954 liderul Bulgariei, este înlăturat la 10 noiembrie. În Cehoslovacia au loc masive demonstrații de strada care paralizează regimul. Spre

⁵ Edvard Ševarnadze (1991), *L'avenir s'écrit liberté*, p. 218

deosebire de București, unde Ceaușescu va recurge la violența, liderii comuniști negociază cu opoziția pentru a evita o baie de sânge. Parlamentul, condus de Alexandr Dubcek, fostul lider al primăverii de la Praga, îl alege președinte pe disidentul Vaclav Havel. În Ungaria Partidul comunist (PMSU) se transformă în partid socialist, acceptând pluralismul politic și alegerile libere. Acesta este climatul extern în care are loc la sfârșitul lunii noiembrie la București al XIV-lea Congres al PCR. Pe plan intern este o stare de asediu nedeclarată oficial, dar reală. Ceaușescu ține un discurs de 5 ore, ovaționat de 67 de ori de cei 3308 delegați. El respinge situația creată, avertizează asupra pericolelor capitalismului caracterizat prin „șomaj, oameni fără locuințe, analfabetism, la asta se mai adaugă crima și drogurile...” „Denunță pactul Ribbentrop-Molotov, într-un efort de a mobiliza în favoarea lui opinia publică. Prezintă plata datoriei externe ca pe un mare succes, care pune capăt unei lungi perioade de dependență de monopoluri străine și de capitalul străin. Nu spune nimic despre prăbușirea regimurilor comuniste, dar amintește insistent despre perioada de înflorire pe care o cunoaște România. Congresul îl relege în unanimitate pe Nicolae Ceaușescu secretar general al PCR. Din CC mai fac parte numeroși membri ai familiei și clanului său. Două săptămâni mai târziu, la Malta, liderii SUA și URSS George Bush și Mihail Gorbaciov, declară că „războiul rece” s-a terminat. Regimurile comuniste au fost expresia polarizării lumii de după al doilea război mondial. Așadar și efectele războiului rece erau epuizate. În contextul dispariției „lagărului socialist” și a lipsei oricărui suport intern din partea populației, regimul lui Ceaușescu intră în faza terminală. Întâlnirea de la Moscova dintre liderii Pactului de la Varșovia, din decembrie 1989, certifică această realitate. Blocul sovietic a supraviețuit atâta vreme cât liderii de la Kremlin, au rezolvat situațiile de criză folosind forța. Odată ce ei au refuzat să mai susțină cu militari aceste regimuri, ele au dispărut în câteva luni de pe scena istoriei. Puse față în față cu popoarele respective, partidele comuniste și guvernele lor s-au prăbușit. Fanatic ideologic, Ceaușescu, rupt de realitate, crezând că regimul său are o substanță reală, că se bucură de susținerea societății românești și că reprezintă „viitorul luminos al omenirii”- în ciuda mizeriei generale, a falimentului economic, a disperării la care adusesse țara, a sperat să supraviețuiască politic, hotărât să recurgă la orice mijloc pentru a se salva.

În decembrie 1989, după 45 de ani de regim comunist, România se află la sfârșitul unui ciclu istoric. Este o situație revoluționară caracterizată prin incapacitatea instituțiilor de a rezolva problemele impuse de societate. Prin vulnerabilitățile create de mediul politic european (prăbușirea blocului sovietic), dar și datorită celor interne (faliment economic, izolarea totală a dictatorului și a clanului său), România este cea mai expusă pentru un deznodământ de natură revoluționară. Criza a fost generată chiar de nașterea acestui regim la sfârșitul anilor 40 și nu s-a încheiat decât în 1989. Regimul comunist a fost unul antimodern, primitiv, care a trecut odată ce preluat puterea – ca un regim de ocupație străină – la lichidarea elitelor românești și a instituțiilor democratice, a economiei de piață și a proprietății private. Au fost anihilate pe durata a 45 de ani, achizițiile făcute pe drumul modernizării vreme de mai mult de un secol. A fost un uriaș pas înapoi, care a dus la sărăcie cronică, la distrugerea mai multor generații, la izolarea țării, la risipirea resurselor umane și materiale, la alienarea individului și masificarea societății, la distrugerea tradițiilor și a culturii naționale. Regimul a avut o natură criminală, în sensul că a generat (instigat, ordonat, comis) crime împotriva umanității. S-a fondat prin violența în anii 40. Natura sa a fost una violentă; a produs sute de mii morți în închisori și lagăre. A distrus milioane de oameni în diferite forme de represiune, tratament inuman, atitudini criminale, sau prin decizii cu efecte devastator asupra mediului, economiei, vieții umane în general. A fost un regim care a redus populația

la condiția de sclavi, exploatând-o nemilos sub pretextul construirii unei societăți utopice, a egalității și libertății. Regimul a fost pe toată durata sa unul ilegal și a sfârșit așa cum s-a născut și a trăit: prin violență.

La 16 decembrie 1989, la protestul locuitorilor Timișoarei, regimul folosește forța pentru a împrăști mulțimea. A doua zi, duminică 17 decembrie, din ordin, armata deschide focul, se înregistrează morți și răniți. În același timp, se desfășoară ședința comitetului executiv al PCR. Dictatorul consideră că „Avem de a face cu amestecul unor cercuri străine, agenții de spionaj... Mai mult se știe ca atât Estul cât și Vestul au decis împreună să schimbe lucrurile și folosesc toate mijloacele posibile... „E de părere că armata, miliția, securitatea nu au reacționat cu suficientă violență, că ieșiseră din cazărmi fără muniție de război, nepregătite să treacă la represalii. „Niște huligani atacă sediul PCR și soldații și ofițerii nu fac nimic“. Elena Ceaușescu adaugă „Trebuia să trageți în ei, ar fi căzut și atunci trebuia să îi băgați la închisoare.“ Ceaușescu amenință cu demisia, dar se răzgândește. Organizează un baraj informațional, orașul e complet izolat cu ajutorul trupelor. Sunt trimiși oameni de încredere pentru a înăbuși revolta, Ion Coman, secretar al CC al PCR, general maior Ștefan Gușe, șeful statului major al armatei, ministru adjunct, general locotenent Victor Stănculescu, general locotenent Mihai Chițac. Represaliile reîncep, armata la ordinul acestora deschide foc asupra mulțimii. Înainte de a pleca pentru două zile din țară, Ceaușescu transmite primilor secretari de județ „Suntem în stare de război“. Sensul real al acestei expresii era „un război purtat împotriva poporului de clanul său aflat pe punctul de a pierde puterea“ – care releva perfect prăpastia dintre nomenclatura comunistă și societatea românească, adevărata natură a acestor raporturi, bazate pe asuprire, forță. Trădează și totala neaderență a nomenclaturii la interesele societății românești, în ciuda celor 4 decenii cât s-a aflat la putere. Cu propaganda naționalistă decredibilizată, cu decenii de spălare a creierului menite să producă ipoteticul „om nou“ dependent de cultul personalității și de miturile factice ale comunismului, adevărata natură a raporturilor dintre regimul de dictatură și societate este evidentă.

Ceaușescu – crezând că are o situație sigură – pleacă pentru două zile din țară lăsând în loc pe propria lui soție și pe Manea Mănescu. La Timișoara sunt trimiși alți emisari să ia măsuri dure de represiune, sub conducerea lui C-tin Dăscălescu și Emil Bobu. Prin numărul mare de personaje din anturajul dictatorului prezente în orașul răsculat, sau în poziții de comandă și control la București, întreg regimul se identifică cu masacrul.

Revolta nu poate fi înfrântă, se declară greva generală, și se ia în stăpânire orașul. Armata fraternizează cu răsculații. Miercuri 20 decembrie, întors în țară, Ceaușescu, apare la televiziune unde declară că „la Timișoara, elemente ostile, agenți străini, huligani, fasciști și trădători „au provocat tulburări. Pretinde că este o conspirație străină contrară intereselor României. Nu pronunță nici un cuvânt de regret pentru victime. Refuză posibilitatea unei negocieri, a unui dialog cu insurgenții. În alte țări din fostul bloc sovietic, puterea fusese negociată, pentru a se evita violențele. Transferul puterii s-a făcut pașnic, fără victime omenești. Singura lui soluție este pentru Ceaușescu folosirea violenței. Nu se gândește să îi pedepsească pe făptuitorii crimelor din zilele precedente, nici să negocieze cu insurgenții, nici să cedeze puterea. Mitingul convocat la București a doua zi, are drept scop să mobilizeze încă odată mulțimile în jurul cultului persoanei sale. Pentru asta agită pentru ultima dată sloganele știute: despre pericolul extern, apărarea suveranității naționale, viitorul luminos al omenirii, grija față de om a regimului, independența României etc. Mulțimea nu se mai lasă manipulată, se revolta, pune stăpânire pe bulevardele centrale, apoi pe întreg orașul. Este o revoltă a populației urbane din câteva mari orașe. După Timișoara și București, urmează Cluj, Sibiu, Brașov etc. Ceaușescu dă ordin de represiune în după amiaza aceleiași zile. La miezul nopții Armata trece la

represalii. Se înregistrează morți, răniți, se efectuează arestări. A doua zi, populația ocupă centrul orașului. Clădirea CC al PCR sediul puterii comuniste este părăsită de soții Ceaușescu, cu un elicopter. Regimul comunist s-a prăbușit, mulțimile insurgente invadează clădirea. Cei doi sunt arestați în aceeași zi, iar la 25 decembrie în cazarma Târgoviște sunt judecați într-un simulacru de proces și executați. 45 de ani de istorie sângeroasă, violentă, nelegitimă se termină aici.

România, a fost singura țară din Europa de Est care în procesul revoluționar din toamna 1989 a înregistrat morți și răniți. Anume, 1104 morți; 162 până la 22 decembrie 1989 și 942 între 22 și 27 decembrie. Regimul s-a prăbușit în urma unei masive mișcări de protest a populației urbane, care a distrus centrele de putere ale regimului Ceaușescu. A fost o revoltă populară care s-a desfășurat între 16 și 22 decembrie. Mediul extern – prăbușirea regimurilor comuniste – a fost o circumstanță favorizantă. În România, în decembrie 1989 s-a produs o revoltă cu caracter spontan, alimentată de nemulțumirea maselor sărăcite, umilite, mințite, care nu își mai puneau nici o speranță în capacitatea regimului de a mai rezolva problemele cu care se confruntau. Acestui element esențial i s-a alăturat preluarea puterii de grupuri și persoane din eșaloanele secundare ale vechiului regim. Asta ne determină să subliniem că fenomenul de „continuitate” a fost mai puternic decât cel de discontinuitate, de ruptură, prezent de obicei în situații de criză revoluționară. Totuși, apreciem că momentul 16 – 22 decembrie a fost începutul unui lung proces care a dus treptat, după mai multe scrutinuri, o nouă constituție și reforme structurale, la instalarea unui regim democrat.